

Шарҳи ҳоли мухтасари Доктор Эраҷ Баширӣ

Доктор Эраҷ Баширӣ – устоди таърихи Донишгоҳи Миннесотаи Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар 31 июли соли 1940 милодӣ мутобиқ бо нӯҳуми мурдодоми 1319 ҳичрии хуршедӣ ва баробар бо 25 ҷамодиуссонии 1359 ҳичрии қамарӣ дар шаҳри Бехбаҳон дида ба дунё гушуд. Вай таҳсилоти ибтидоиро дар Домана ва Дорон дар ноҳияи Ферейдан ва даврони дабиристонро дар Исфаҳону Шероз ба итмом расонид ва дар соли 1961 бо дипломи риёзӣ аз дабиристони «Ҳоч Қавом»-и Шероз фориғуттаҳсил гардид. Дар даврони дабиристонӣ Баширӣ алоқаи муфрате ба забони англисӣ нишон дод ва дар соли 1960 дар озмуни саросарии кишвар дар Ромсар мақоми шогирди мумтози Эрон дар забони англисиро ба даст овард.

Дар байни солҳои 1960 ва 1963 Баширӣ ба таҳсили забон ва адабиёти англис дар Донишгоҳи Паҳлавӣ (*Донишгоҳи Шерози кунунӣ*) пардохт ва дар соли 1963 ба унвони шогирди аввали забон ва адабиёти англисӣ аз он донишгоҳ фориғуттаҳсил гардид. Дар даврони таҳсилоти донишгоҳӣ вай ҳамчунин, муддате ба унвони хабарнигори минтақавии рӯзномаи «Кайҳон» дар устони Форс анҷоми вазифа кард ва дар ҳамин замон низ дар Анҷумани фарҳангии Эрон Ҷангали Инглис дар Шероз ба тадриси забони англисӣ ва дар Донишгоҳи Паҳлавӣ ба тадриси адабиёти англисӣ иштиғол дошт.

Дар соли 1964 Баширӣ барои идомаи таҳсил ба Инглистон ва дар соли 1966 ба Иёлоти Муттаҳидаи Амрико сафар кард. Вай дар соли 1968 муваффақ ба аҳзи дараҷаи фавқлисонс дар забоншиносии умумӣ аз Донишгоҳи Мичиган гардид ва дар соли 1972 рисолаи доктории худро дар забоншиносии эронӣ аз ҳамон донишгоҳ аҳз намуд. Рисолаи доктории Баширӣ бар асоси таҳқиқоти Ибни Сино дар феъли «будан» аст. Баширӣ нишон медиҳад, ки феъли «будан» наҳве махсус ба худ дорад, ки бо кӯмаки феъли «шудан» ҷанбаи аҳволӣ ва бо кӯмаки феъли «кардан» ҷанбаи инфилолӣ ба худ мегирад ва бозгӯи тағйироту таҳаввулоту мунъакиса дар забон мешавад.

Дар даврони таҳсилоташ дар Амрико низ монанди солҳои таҳсилияш дар Эрон, Баширӣ ба тадриси забон (*ин бор – забони форсӣ*) дар Донишгоҳи Мичиган иштиғол ёфт ва ҳамчунин, дар таълиму тарбияти сипоҳиёни сулҳ дар иёлоти Вермонт, Нью-Йорк ва Нью-Ҷерси ширкат намуд. Дар соли 1972 доктор Баширӣ ба симати дастёри муваққат барои тадриси забонҳои форсӣ ва туркӣ ва адабу фарҳанги Эрон дар Донишгоҳи Миннесота истиҳдом шуд ва дар тайи солҳои ибтидоии хидматаш маводи рисолаи доктории худро ба амал гузошт ва китоби «Форсӣ барои муфтадиён»-ро бар асоси рисолаи докториаш навишт. Ин китоб то ба ҳол ҷаҳор бор бознавис шуда ва ба забонҳои англисӣ ва русӣ ба ҷоп расида. Баширӣ дар соли 1977 ба дарёфти мақоми устодёрӣ ва дар соли 1996 ба дарёфти мақоми профессорӣ ноил гардид.

Маводи тадриси доктор Баширӣ дар даврони тадриси вай дар Миннесота шомили забоншиносии эронӣ, адабиёти форсӣ (*назм ва наср*) ва таърихи Эрон (*аз азманани қадим то ҳол*) аз як тараф ва таҳқику тадрис дар адабиёту фарҳанг ва таърихи мардуми Осиёи Миёна ва Афғонистон аз тарафи дигар мебошад. ӯ дар соли 1980 унвони устои мумтози донишкадаи улум ва адабиёти Донишгоҳи Миннесотаро аз худ кард.

Таҳқиқоти доктор Баширӣ доманадор аст, вале дар ин ҷо метавон ба шарҳи мухтасаре дар бораи се намуна аз эҷодиёти вай пардохт. Баширӣ тақрибан понздаҳ соли аввали таҳқиқашро сарфи беҳтар шинохтани Содиқ Ҳидоят кард. Вай ибтидо бисёре аз дostonҳои Ҳидоят ва оқибат, «Буфи кӯр»-и вайро ба англисӣ тарҷума кард, он гоҳ ба таҷзия ва таҳлили қорҳои Ҳидоят, баҳусус, «Буфи кӯр» пардохт. Назари вай, ки назари як сохторшинос аст, бо назариёти мутадовил дар бораи Ҳидоят ва «Буфи кӯр»-и ӯ фарқ дорад. Баширӣ бо марбут сохтани «Буфи кӯр» бо ду манбаи асосии он, яъне «Будо Корито» ва «Китоби мурдагони аҳли Тибет» нишон медиҳад, ки сохтори дoston бар мабной зиндагии Будо, хоҳиши башар барои фирор аз чархи зиндагӣ ва надомати ӯ аз вучуди зиндагии дубора мебошад. Дар таҳқиқоти мутадовил ба ҳеч як аз ин ҷанбаҳои асосии сохтори дoston таваҷҷӯҳ намешавад.

Мо қаҳрамони китобро дар поёни яке аз умрҳои ӯ дар ҳангоми бозхост мулоқот мекунем. Вай дилхура дорад, чун намедонад аъмоли гузаштааш мавриди қабули Худои марг воқеъ хоҳад шуд ё на. Намоди нилуфари сиёҳ маълум медорад, ки боз муваффақиятро аз даст дода. Дар ин ҷо Ҳидоят аз намоди регҳои сиёҳ, ки арвоҳи будони маҳкум ба зиндагии дубора бо худ ба хузури Худои марг меоваранд, истифода мекунад ва Худои маргро дар ҳайати марде Хинзир Пензерӣ нишон медиҳад. Иллати қабул нашудани вай сода аст. ӯ дониши комиле бар ҳаёти қаблии худ надошта ва мудом мафтунӣ алоқи дунявӣ буд (*ба қавли Ҳидоят, ӯ наққоше буда, ки ҳамеша ҳамон тасвири мекашида*) ва бино бар ин, шоида дарёфти умри ҷовидон нест. Шиддати парешонии қаҳрамон аз дарёфти ин ҳукм кофист, ки ӯро аз худ беҳуд созад.

Дар зиндагии баъдӣ қаҳрамони дoston худро водор мекунад, ки ҷаҳонро он тавр, ки ҳаст, бишносад, то битавонад аз тазвири замон бигрезад ва ба озодии мудом (*нирвана*) бирасад. Аз ин рӯ, ҳаракот ва одоби наздиконаш (*аз зан ва дояаш гирифта, то пирмард Хинзир Пензерӣ ва қассоб ва мардуми одии шаҳри Рай*)-ро бо диққати ҳар ҷи тамоғтар аз назар мегузаронад, то мутмаин шавад, ки дар гузари баъдиаш нилуфари сиёҳе пайдо нашавад ва аз гири чархи замон озод гардад. Ва ҳамин тавр ҳам мешавад. Баширӣ дар таҳқиқи худ ҷанбаҳои мухталифи ин таҷзия ва таҳлилро баррасӣ мекунад, ки тавзеҳи беш аз ин дар бораи он аз ҳавсалаи ин мухтасар берун аст.

Таҳқиқоти Баширӣ дар хусуси Фирдавсӣ дар бораи нақши *фарр* дар «Шоҳнома» мебошад. Вай «фарр»-ро ба унвони меҳвари асосии ҳукумати мардуми Эронзамин муаррифӣ мекунад ва нишон медиҳад, ки дар адвори таърих ин вадии илоҳӣ пуштибони эронӣ буда ва дар тадовими ҳаёти миллии онҳо нақши махсусе ифо кардааст. Натиҷаи ин таҳқиқ дар китоби «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ баъд аз ҳазор сол» аз тарафи Академияи улуми Тоҷикистон дар Душанбе ба ҷоп расида.

Доктор Баширӣ ҳамчунон, ба дарки беҳтари мо аз сохтори ғазалиёти суфиёнаи Ҳофиз кӯмак кардааст. Баръакси қасоне, ки мегӯянд ашъори Ҳофиз абёте пароканда ҳастанд, ки Ҳофиз онҳоро монанди донаҳои марворид ба расан

кашида, Баширӣ нишон медиҳад, ки ғазалиёти суфиёнаи Ҳофиз на танҳо дорони сохторе якпорча ва ҳисобшуда мебошад, балки намудори дақиқе аз зиндагӣ дар хонақоҳ ва робитаи байни муршид ва мурид мебошад. Аз он гузашта, Баширӣ мегӯяд, ин ғазалиёт барои ҳар кас на, балки барои чамъи махсусе (*аҳли дил*) навишта шудаанд. Вай ҳатто пешниҳод мекунад, ки шояд сохтори ғазал (*sonnet*)-и англисӣ аз сохтори ғазалҳои суфиёнаи Ҳофиз баҳра бурда бошад.

Чанд сол қабл аз фурупошии Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ доктор Баширӣ майдони таҳқиқ ва тадриси худро густариш дод ва ба таҳқиқу тадрис дар бораи Афғонистон ва ҷумҳуриҳои тоза истиқлолдошти Осиёи Миёна пардохт. Вай қабл аз фурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ ва баъд аз он, чандин бор ба ин ҷумҳуриҳо сафар кард ва гоҳ муддате дар он ҷо иқомат намуд, то аз наздик бо фарҳанг ва зиндагии он мардум ошно гардад. Аз миёни ин ҷумҳуриҳо Баширӣ бештар бар рӯи масоили мухталифи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъия дошта ва кутубу мақолоти бисёре дар бораи фарҳанг ва адабу таърихи тоҷикон ба риштаи таҳрир даровардааст, ки аз он ҷумла, метавон таҳқиқоти вай дар осори Садриддин Айнӣ – нависандаи саршиноси тоҷикро ном бурд. Дар соли 1996 Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба номи Ленин (=Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон) профессор Баширо бо унвони доктори ифтихории фарҳанг ва таърих мавриди тафакқуд қарор дод ва дар соли 1997 Академияи улуми Ҷумҳурии Тоҷикистон вайро бо унвони академик ва узви байналмилалӣ Академияи муфтаҳар сохт. Дар ҳақиқат, ҳуччатулислом Акбари Рафсанҷонӣ ва доктор Эраҷ Баширӣ танҳо эронӣёне ҳастанд, ки ба дарёфти ин лақаби ҷаҳоншумул ноил гардидаанд. Баширӣ ҳамчунин, дар таҷзия ва таҳлили осори Чингиз Айтматов – нависандаи ҷаҳоншумули қирғиз саҳми басазое дорад ва боиси шиносоии бехтари Айтматов дар ҷаҳони Ғарб гардидааст.

Дар тайи солҳои тадриси худ дар Миннесота, Баширӣ ба тадрис ва таҳқиқ дар донишгоҳҳо ва марокизи таҳқиқи дигаре низ машғул буда, ки аз он ҷумла, метавон Донишгоҳи Мичиган, Донишгоҳи Техас дар Остон, Донишгоҳи байналмилалӣ Қазоқистон ва Академияи улуми Қирғизистонро ном бурд.

Дар поён, профессор Баширӣ дар тӯли солҳои тадрис ва таҳқиқи худ аз анҷоми вазоифи идорӣ низ бебаҳра набудааст. Байни солҳои 1975 ва 1979 вай раёсати бахши мутолиоти Ховари Миёна ва сипас, раёсати бахши мутолиоти Осиёи ҷанубии Донишгоҳи Миннесотаро ба ўҳда дошт. Байни солҳои 1987 ва 2005 чандин бор ба раёсати бахши мутолиоти Русия ва Осиёи Миёнаи Донишгоҳи Миннесота расид. Вай акнун раиси Институти забоншиносӣ, забони англисӣ барои хориҷиён ва мутолиоти Русия ва Осиёи Миёнаи Донишгоҳи Миннесота мебошад. Вай ҳамчунин, дар кумитаҳои Донишгоҳ, махсусан, дар умури марбут ба барномарезӣ фаъолияти бисёр аз худ нишон дода. Дар соли 2005 вай ҳам раёсати ҳайати қонунгузори донишқадаи улум ва адабиёт ва ҳам раҳбарии ҳайати умумии он донишқадаро ба ўҳда дошт.

Байни солҳои 2005 ва 2007 раиси Пажӯҳишгоҳи забоншиносӣ, англисӣ барои хориҷиён ва забону адабиёти рус буд. Дар ҳоли ҳозир машғули таҳқиқот дар бораи Мулло Садрои Шерозӣ (*файласуфи қарни 16*) мебошад.

Феҳристи кӯтоҳе аз осори ҷопшудаи доктор Баширӣ:

Аз сурудҳои Зардушт то нағамоти Борбад, АУ Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2003

«Шохнома»-и Фирдавсӣ баъд аз ҳазор сол, АУ Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1994
Сомониён ва эҳёи тамаддуни Эрони бостон, АУ Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1997
Асри Камоли Хучандӣ ва аҳамияти он дар таърихи Осиёи Миёна, Техрон, 1996

Таҷзия ва таҳлили «турки Шерозӣ»-и Ҳофиз, 1979, Ҷаҳони Ислоҳ

Таҷзия ва таҳлили «мазраи сабзи фалак»-и Ҳофиз, 1979, Мутолиоти исломӣ
Тӯморҳои наврӯзӣ (*ба забонҳои форсӣ, англисӣ, тоҷикӣ ва русӣ*), 2004, Бунёди фарҳангии Борбад

Дар наҳви забони форсӣ, 2001, Интишороти Бирчес, Минеаполис

Ашхоси барҷастаи Тоҷикистон дар қарни бистум, 2002, Бунёди фарҳангии Борбад

Гохномаи рӯйдодҳои муҳими таърихӣ дар Тоҷикистон, 1900-2000, 2006, Интишороти Нимо, Олмон.

Таъсири Миср дар тамаддуни Эрони бостон. АУ Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2007.

Исфохони Мулло Садро: ёддоштҳои муқаддамотӣ дар бораи гироиши эронӣ ба мазҳаби шиа // Фарҳанг ва хунари Исфохон дар садаҳои 16 ва 17. Бунёди фарҳангии Борбад, 2007.

Дар интернет:

«Бухоро»-и Садриддин Айнӣ, 1993

Ҷанбаҳои хунари эҷодӣ Чингиз Айтматов, 2003

Гохномаи рӯйдодҳои муҳими таърихии Афғонистон, Осиёи Миёна ва Эрон аз ибтидо то соли ду ҳазор, 2001

Тарҷумаҳо:

Аз англисӣ ба форсӣ: «Сарнавишти як инсон» – асари Михаил Шолохов, 1964, ҷопи «Зиндагӣ»

Аз форсӣ ба англисӣ: «Буфи кӯр» – асари Содиқ Ҳидоят, 1984

Аз тоҷикӣ ба англисӣ: «Табартаксим» – навиштаи Раҳим Масов, 1996

Вироиш ва тафсир:

«Тӯпи марворид» – асари Содиқ Ҳидоят, 1986, Интишороти «Маздо»

Тоҷикистон дар қарни бистум (*ба забони тоҷикӣ*), 2002, Постскриптум имприматор, Прага

Тоҷикистон дар қарни бистум (*ба забони форсӣ*), 2006, Интишороти Нимо, Олмон

Корҳои дигар:

Устод Баширӣ шарҳи ҳоли бисёре аз нависандагон ва шуарои Эрон, Тоҷикистон ва Қирғизистонро бо тарҷумаи намунаҳои эҷодиёташон дар ихтиёри ҷаҳониён қарор додаст. Вай махсусан, маҳорати бемонанде дар тарҷумаи ашъори форсӣ ба шеъри англисӣ дорад, ки намунаҳои онро метавон дар тарҷумаи «Уқоб» – асари Парвиз Нотили Хонларӣ, «Кӯча» – асари Фаридуни Муширӣ ва «Дарахт» – асари Сайидалии Гарморӯдӣ мушоҳида кард. Тарҷумаи вай аз баҳши оғозини муқаддимаи «Гулистон»-и Саъдӣ бисёр дақиқ, расо ва дилнишин мебошад.